

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УСТАНОВКИ ОСОБИСТОСТІ ЯК ФАКТОР САМОРЕАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

В статье рассмотрены вопросы улучшения условий, необходимых для эффективной самореализации молодежи. Анализируются результаты исследований становления базовых потребностей личности и их влияние на эффективность самореализации.

The article deals with questions of degradation of conditions necessary for effective self-realisation of young people. It analyses the research results of personality basic needs formation and their influence on self-realisation effectiveness.

Актуальність дослідження соціально-психологічних чинників і умов самореалізації особистості студентської молоді зумовлена тим, що одним із найважливіших джерел формування особистісно-ціннісного потенціалу молодої людини є вищий навчальний заклад, головною метою якого є забезпечення навчання, виховання і розвитку особистості.

Проблемам самореалізації особистості взагалі та молодій людині зокрема присвячено чимало робіт. Особливу увагу привертають праці Г. О. Балла, Л. А. Коростильової, С. Д. Максименка, А. Маслоу, К. Роджерса, С. Соломки, Є. Чорного [1; 2; 4; 6; 8 та ін.].

Самореалізація, що розуміється як здійснення індивідних і особистісних можливостей «Я» за допомогою власних зусиль і організації спільної діяльності з іншими людьми [2, с. 283], виступає як важливий критерій оцінної системи психічної діяльності людини, відіграючи визначальну роль на всьому життєвому шляху особистості.

Близьким до самореалізації є поняття самоактуалізації, яке представники гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс) розглядають як розкриття особистістю своїх потенцій і творчих здібностей, подолання негативних впливів середовища, які заважають її саморозвитку і самоствердженню.

Самореалізація й самоактуалізація особистості молодої людини великою мірою зумовлюється спрямуванням освітнього процесу у вищому навчальному закладі. Йдеться, зокрема, про організацію гуманістично й особистісно налаштованого процесу навчання.

Як слушно зауважує С. Д. Максименко, «...дедалі більшого значення у реформуванні освіти надається послідовній реалізації в ній особистісного принципу, маючи на увазі надання дієвої допомоги повноцінному розкриттю продуктивних можливостей кожного учня (студента) в їхній індивідуальній своєрідності та стимулювання гармонійного розвитку (і саморозвитку) особистості» [4, с. 7].

На думку Г. О. Балла, орієнтирами такої гуманістично й особистісно налаштованої освіти здатні бути поняття (і відображувані ними феномени) внутрішньої свободи особистості та особистісної надійності. Коротко охарактеризуємо ці поняття.

Свобода, у найзагальнішому розумінні, визначається як «сукупність умов, зовнішніх або внутрішніх, які сприяють (зокрема, через усунення перешкод) гармонійному розгортанню і виявленню різноманітних здатностей особи» [1, с. 1]. Свобода зовнішня забезпечується суспільними умовами, тим часом як свобода внутрішня стосується особистості, зокрема того, наскільки конкретна особа може зовнішньою свободою оволодіти і скористатися. Крім того, розрізняють «свободу від» (негативну свободу) та «свободу для» (позитивну свободу), що великою мірою можуть бути розтлумачені через категорії зовнішнього та внутрішнього локусів контролю.

Спираючись на концепції А. Маслоу та В. Франкла, Г. О. Балл виокремлює наступні психологічні компоненти внутрішньої особистісної свободи:

- домінуюча роль потреби в самоактуалізації;
- система цінностей гуманістичної спрямованості;
- уміння саморегуляції діяльності на основі високорозвиненої рефлексії;
- високий рівень компетентності як поєднання знань і умінь;
- реалістичне й неупереджене сприймання світу;
- характерологічні якості, що сприяють самореалізації особи [1, с.3].

Зазначимо також, що внутрішня особистісна свобода, у контексті гуманістичної парадигми, розглядається у комплексі з моральністю та особистісною надійністю. Остання розуміється як цілісна якість, що визначає готовність особи до надійного виконання тих чи інших суспільних функцій. На ціннісно-мотиваційному рівні особистісна надійність розкривається через відповідальність особи, а на інструментальному — через психологічну стійкість, тобто здатність протистояти життєвим труднощам, несприятливому тискові обставин, зберігати здоров'я і працездатність у різних ситуаціях випробувань.

Отже, теоретичний аналіз показав, що феномен самореалізації особистості тісно пов'язаний з явищами внутрішньої особистісної свободи, особистісної надійності, з ціннісно-мотиваційною спрямованістю.

На емпіричному рівні метою нашого дослідження стало вивчення ціннісно-мотиваційної сфери особистості студентської молоді шляхом визначення рівня орієнтації на задоволення потреб у самореалізації та соціально-психологічних установок.

Методика й організація дослідження. Об'єктом дослідження виступили студенти V курсу спеціальності «Соціальна робота» (всього 38 осіб).

Як діагностичний інструментарій були використані: методика діагностики особистісних і групових базових потреб [7, с. 74–76] і методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребнісній сфері О. Ф. Потьомкіної [5, с. 641–648].

Перша згадувана методика дає змогу виявити базові потреби — мотиватори особистості і групи. Методика включає 15 тверджень, що відповідають п'яти групам потреб з ієрархії А. Маслоу (по три для кожної групи). Респондентам пропонувалося здійснити особистісну оцінку кожного з тверджень від 1 до 10 балів. Обробка даних здійснювалася за ключем шляхом підрахування суми балів по кожній із груп потреб. У результаті були отримані «індивідуальні» ієрархії потреб кожного зі студентів.

Друга методика мала на меті виявити ступінь вираження соціально-психологічних ціннісно-мотиваційних установок, спрямованих на: «альтруїзм–егоїзм», «процес–результат», «свободу–владу», «працю–гроші». Методика включає 80 запитань. Респонденти обирали стверджувальну або заперечну відповідь на запитання, що фіксувалося у бланку методики. Обробка «сирих» балів проводилася підрахуванням позитивних і негативних відповідей за ключем.

Статистичну обробку отриманих даних здійснювали за допомогою програмного забезпечення *SPSS*, версія 10. Зокрема, використовували методи описової статистики (обчислення середнього арифметичного та стандартного відхилення), а також факторний і кореляційний аналізи. Презентуємо отримані результати.

Результати дослідження та їх обговорення. За відсотковими частками слабкої, середньої та сильної орієнтації на досліджувані соціально-психологічні установки група опитуваних студентів розподілилася так, як про це свідчать дані поданої далі таблиці.

Як видно з даних таблиці, та як свідчать середньоарифметичні значення, студенти орієнтовані здебільшого на: процес ($x = 6,18$)

порівняно з результатом ($x = 5,11$); альтруїзм ($x = 6,13$) порівняно з егоїзмом ($x = 3,71$); працю ($x = 4,58$) порівняно з грошима ($x = 3,29$); свободу ($x = 6,32$) порівняно з владою ($x = 3,87$).

Ступінь вираження орієнтації соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері, %

Орієнтація	Процес	Результат	Альтруїзм	Егоїзм	Праця	Гроші	Свобода	Влада
Слабка	2,6	21,1	15,8	52,6	34,2	60,5	5,3	50,0
Середня	57,9	55,3	36,8	39,5	47,4	36,8	50,0	28,9
Сильна	39,5	23,7	47,4	7,9	18,4	2,6	44,7	21,1

Разом з цим, результати факторного аналізу за цією методикою виявили деякі очікувані та неочікувані, проте рівною мірою цікаві для нашого дослідження тенденції. Зокрема, було виділено два фактори, що складають, відповідно 34,83% і 24,41% внесків у загальну дисперсію.

Перший чинник поєднує в собі орієнтацію на владу, гроші, свободу, результат і на працю й отримує умовну назву «матеріально-результативна мотивація».

Другий чинник включає високий рівень альтруїстичної спрямованості, низький рівень егоїстичної спрямованості, орієнтацію на процес і на працю та може бути названий «альтруїстично-процесуальною мотивацією».

Як бачимо, орієнтація на результат (що визначається авторами методики як одна з характеристик особистісної надійності) тісно пов'язана у свідомості студентів з орієнтацією на владу і на гроші, а орієнтація на процес (що перешкоджає результативності діяльності) — з альтруїстичною мотивацією.

Привертає також увагу поєднання протилежних тенденцій, орієнтованих на владу та на свободу в одному факторі. Можливо, пояснення цьому можна знайти у переважній орієнтації студентів на «свободу від», а не на «свободу для» (за термінологією Е. Фромма), хоча, звичайно, цей зв'язок потребує глибшого емпіричного вивчення, з тим, щоб робити обґрунтовані висновки з цього приводу.

Що стосується результатів діагностики базових потреб особистості та групи, то виявлено, що за середніми значеннями ієрархія потреб опитаних студентів має такий вигляд, у %:

1. Матеріальні потреби (27,83).

2. Потреби у безпеці (26,94).
3. Міжособистісні потреби (25,94).
4. Потреби у визнанні (25,47).
5. Потреби у самореалізації (23,86).

Підрахунок відсоткових часток вибору певної групи потреб як пріоритетних показав, що на перше місце в індивідуальній ієрархії потребу в самореалізації поставило 2,8%, на друге — 13,9%, на третє — 22,2%, на четверте — 25,0%, на п'яте — 36,1% опитаних студентів.

Цікаві результати отримані нами під час кореляційного аналізу даних за обома методиками. Зокрема, орієнтація на самореалізацію має досить сильну кореляцію з орієнтацією на свободу ($r = 0,606$, $p = 0,001$) та середню — з орієнтацією на владу ($r = 0,402$, $p = 0,038$). Водночас, орієнтація на задоволення потреб у визнанні має досить сильну кореляцію з орієнтацією на владу ($r = 0,588$, $p = 0,001$) та середню — на свободу ($r = 0,411$, $p = 0,001$).

Безперечно, отримані результати не можуть претендувати на остаточні висновки. Перспективою досліджень у цьому напрямі має стати залучення більшої кількості студентів до опитування, з'ясування впливу чинників професійної спрямованості, віку, статі на досліджувані характеристики у студентської молоді.

Разом з цим, описані вище тенденції дають змогу висловити певні узагальнення та рекомендації стосовно можливої соціально-психологічної роботи зі студентами в напрямі орієнтації їх на самореалізацію. Зокрема, важливою, на нашу думку, є робота з підвищення соціальної установки на результат. Крім того, як показали дослідження, значимою умовою самореалізації особистості молодої людини є її соціальна установка на свободу. А в цьому аспекті важливими видаються наукові позиції вже цитованого нами Г. О. Балла, який констатує, що «...стимулювання розвитку в масовому масштабі якостей, характерних для внутрішньо вільної особистості (таких, зокрема, як ініціативність, здатність до самостійного навчання й діалогічної взаємодії з партнерами, до прийняття рішень і взяття на себе відповідальності за них), постає при переході до постіндустріального суспільства економічною й соціальною необхідністю» [1, с. 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти // Практична психологія і соціальна робота.— 2003.— № 9.— С. 1–7.

2. Коростылева Л. А. Понятие самореализации // Психология: Учеб. / Под ред. А. А. Крылова.— М., 1996.— 584 с.
3. Кулешова О. В. Особливості самореалізації особистості у професії: рефлексивні й соціально-психологічні аспекти / Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред С. Д. Максименка.— Т. VIII.— Вип. 4.— К., 2006.— 444 с.
4. Максименко С. Передмова // Гуманістична психологія: Антологія: У 3 т. / За ред. Р. Трача і Г. Балла.— Т. 1: Гуманістичні підходи в західній психології ХХ ст.— К., 2001.
5. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учеб. пособ.— Самара: «БАХРАХ-М», 2001.— 672 с.
6. Соломка С. Самоактуалізація студентів під час професійної підготовки // Соціальна психологія.— 2006.— № 4.— С. 152–168.
7. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп.— М.: Изд-во Инта психотерапии.— 2002.— 490 с.
8. Чорний Є. Сприйняття моделі особистості, що самоактуалізується, суб'єктами освітнього процесу в полікультурному регіоні // Соціальна психологія.— 2006.— № 6.— С. 130–140.

Ключевые слова: самореализация, установки, самоактуализация, ценностно-мотивационная сфера.

Key words: self-realisation, aims, self-actualisation, value and motivation realm.

Е. Г. Ракша

ТІЛЕСНА СВДОМІСТЬ ДИТИНИ З ХРОНІЧНОЮ СОМАТИЧНОЮ ХВОРОБОЮ ТА ФОРМУВАННЯ БАЗИСНИХ ЗАСАД ОСОБИСТОСТІ

Рассмотрена с точки зрения целостного подхода к изучению развития ребенка связь базисных основ личности, которые обуславливают психологические особенности становления личности и специфику формирования телесного сознания, как составного Я-образа ребенка с хронической соматической болезнью.

The relation of the basic foundations of personality has been investigated from the point of view of general approach for a child's development. these basic foundations stipulate psychological characteristics of both individual's forming and specifics of individual's confidence as well being a part of a self-image of a child alongside a somatic disease.

Життєва ситуація, в якій розвивається хвора дитина, залежить від ціннісно-сміслової орієнтації самої дитини та її найближчого